

**DOI 10.31558/2307-2318.2025.3.9**

УДК 334.012.64:331.5:314.4(477)

JEL Classification: L26, O15, J21

**Скрильник А.С.**

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та маркетингу,  
докторант кафедри фінансів, банківського бізнесу та оподаткування  
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»  
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9622-4217>  
e-mail: skrylnikas@gmail.com

### **ІНКЛЮЗИВНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ДРАЙВЕР СТІЙКОЇ ЗАЙНЯТОСТІ В УМОВАХ ДЕМОГРАФІЧНОГО ДИСБАЛАНСУ**

Інклюзивне підприємництво розглядається як бізнес-діяльність, що створює можливості для реалізації потенціалу усіх членів суспільства, зокрема вразливих груп населення, на засадах рівності та відсутності дискримінації. Воно відіграє важливу роль у забезпеченні стійкої зайнятості, розширюючи участь у трудовій діяльності тих, хто стикається з бар'єрами на ринку праці. У статті актуалізовано соціальний аспект інклюзивного економічного розвитку України, зокрема інтеграцію вразливих груп (осіб з інвалідністю, молоді, ветеранів, осіб передпенсійного віку, внутрішньо переміщених осіб) у ринок праці. Особливу увагу приділено інклюзивному підприємництву як інструменту створення робочих місць для таких груп, що набуває значення в умовах старіння населення, трудової міграції та дефіциту кадрів. Визначено основні бар'єри інтеграції вразливих груп у ринок праці України (відсутність належної безбар'єрної інфраструктури, професійно-кваліфікаційні дисбаланси, невідповідність навичок вимогам ринку тощо) та узагальнено сучасні заходи державної політики для їх подолання. З урахуванням європейського досвіду окреслено рекомендації щодо стимулювання інклюзивного розвитку: посилення активних програм зайнятості, підтримка роботодавців у створенні робочих місць для осіб з інвалідністю, розбудова інклюзивного підприємництва через податкові стимули, реалізація Національної стратегії безбар'єрного простору, інвестування в людський капітал і соціальну інфраструктуру. Зроблено висновок, що розвиток інклюзивного підприємництва та інклюзивний розвиток ринку праці є необхідними умовами післявоєнного відновлення економіки України, забезпечення соціальної єдності та сталого зростання.

**Ключові слова:** інклюзивне підприємництво, стійка зайнятість, соціальна інклюзія, ринок праці, демографічні дисбаланси, вразливі групи населення.

Рис.: 1; Табл.: 3; Літ.: 17

**Skrylnyk A.**

PhD in Economics, Associate Professor,  
National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»  
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9622-4217>  
skrylnikas@gmail.com

## INCLUSIVE ENTREPRENEURSHIP AS A DRIVER OF SUSTAINABLE EMPLOYMENT UNDER CONDITIONS OF DEMOGRAPHIC IMBALANCE

Inclusive entrepreneurship is viewed as a business activity that creates opportunities for all members of society—including vulnerable population groups—to realize their potential on the principles of equality and non-discrimination. It plays an important role in ensuring sustainable employment by expanding the participation of those who face barriers in the labor market.

The article highlights the social dimension of inclusive economic development in Ukraine, particularly the integration of vulnerable groups (persons with disabilities, youth, veterans, pre-retirement age individuals, internally displaced persons) into the labor market. Special attention is given to inclusive entrepreneurship as a tool for job creation for these groups, which becomes especially important amid population ageing, labor migration, and workforce shortages.

The study identifies the main barriers hindering the integration of vulnerable groups into Ukraine's labor market (lack of adequate barrier-free infrastructure, professional and qualification mismatches, skills misalignment with market demands, etc.) and summarizes current public policy measures aimed at overcoming them. Taking into account European experience, the article outlines recommendations for stimulating inclusive development: strengthening active labor market programs, supporting employers in creating jobs for persons with disabilities, developing inclusive entrepreneurship through tax incentives, implementing the National Barrier-Free Space Strategy, and investing in human capital and social infrastructure. It is concluded that the development of inclusive entrepreneurship and the inclusive transformation of the labor market are essential conditions for Ukraine's post-war economic recovery, social cohesion, and sustainable growth.

**Keywords:** inclusive entrepreneurship, sustainable employment, social inclusion, labor market, demographic imbalances, vulnerable population groups.

Fig. 1; Tabl. 3; Ref. 17

**Постановка проблеми.** Традиційні моделі економічного зростання не забезпечують подолання бідності та нерівності, особливо за умов глобальних викликів. У сучасній науці та практиці зростає інтерес до інклюзивного розвитку, що передбачає залучення всіх соціальних груп до створення й розподілу економічних результатів. На відміну від кількісних підходів, він акцентує на якості зростання: підвищенні добробуту, скороченні бідності та нерівності, забезпеченні рівного доступу до освіти, медицини, соціального захисту та гідної праці. Важливою складовою є інклюзивне підприємництво, орієнтоване на інтеграцію молоді, жінок, осіб з інвалідністю, переселенців та інших вразливих груп, що створює нові можливості самозайнятості й інклюзивних робочих місць. У стратегічних орієнтирах Європейського Союзу, зокрема у програмному документі «Європа-2020», концепцію інклюзивного розвитку визначено поряд із «сма́рт-» та «сталим зростанням» як один із ключових векторів соціально-економічної політики [1]. Такий підхід передбачає не лише забезпечення економічного прогресу, а й досягнення соціальної згуртованості та рівного доступу всіх громадян до результатів розвитку. Для України зазначена концепція набуває особливої актуальності, оскільки традиційна модель економічного зростання супроводжується суттєвим рівнем соціальної нерівності та обмеженням участі окремих груп у суспільно-економічному житті. Відповідно, завдання державної політики полягає у формуванні інституційних механізмів усунення бар'єрів і забезпеченні справедливого розподілу вигод зростання, що відповідає європейським принципам інклюзивності та соціальної єдності [2].

**Проблема дослідження.** Україна перебуває в умовах глибокої демографічної кризи, посиленої масштабною трудовою міграцією та зростанням рівня бідності. Повномасштабна військова агресія 2022 р. суттєво загострила ці проблеми: мільйони громадян стали внутрішньо переміщеними особами або отримали інвалідність, реальний ВВП скоротився на 29,1%, а рівень бідності зріс із 5% до понад 24% [3]. За оцінками Світового банку, це відкинуло країну щонайменше на п'ятнадцять років назад у подоланні бідності [2]. За таких умов інклюзивне зростання набуває статусу ключової передумови відновлення. Мобілізація трудового та підприємницького потенціалу, розвиток інклюзивного підприємництва й інтеграція вразливих груп у соціально-економічне життя стають базисом забезпечення соціальної єдності та формування стійкої траєкторії економічного розвитку.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** У вітчизняних наукових працях останніх років інклюзивне підприємництво розглядається як чинник поєднання економічного розвитку та зменшення соціальної нерівності. На це звертає увагу С. О. Єрмак, який окреслює інклюзивне зростання як інноваційний вектор трансформаційної економіки України [4]. Подібні підходи простежуються у дослідженнях І. О. Іртищеві та співавторів, де аналізуються міжнародні індикатори й виявляються структурні бар'єри для соціальної інтеграції [5]. Значну увагу проблематиці реалізації потенціалу соціально вразливих груп приділяє А. Ю. Жуковська, яка визначає інклюзивне підприємництво інструментом для розширення економічних можливостей молоді, ветеранів, осіб з інвалідністю та внутрішньо переміщених осіб [6]. У працях Ю. М. Лопатинського акцентовано на рівних можливостях започаткування бізнесу для всіх категорій населення [7]. Вагомими є дослідження К. М. Хаустової, присвячені розвитку соціального підприємництва у сільських громадах, а також В. М. Смельянова, який аналізує фінансові аспекти підтримки інклюзивних стартапів [8].

У міжнародному науковому дискурсі ключові концепції формуються Європейським Союзом, Міжнародна організація праці (надалі МОП) та Світовим банком. У стратегії «Європа 2020» інклюзивне зростання визначено одним із пріоритетів. Аналітичні звіти OECD (The Missing Entrepreneurs) демонструють нереалізований потенціал підприємництва серед жінок, молоді та літніх людей. Інституції ЄС розробляє екосистеми підтримки підприємців із числа вразливих груп, тоді як Світовий банк розглядає інклюзивне зростання як поєднання високих темпів розвитку з рівним доступом до продуктивної зайнятості. Ідеї соціального бізнесу, започатковані М. Юнусом, підтверджують значення підприємництва для розв'язання соціальних проблем шляхом мікрофінансування та впровадження інноваційних моделей [9].

Попри зростання кількості публікацій, низка аспектів залишається недостатньо розробленою. Зокрема, не представлено цілісних моделей впливу інклюзивного підприємництва на демографічні дисбаланси, обмежено досліджено явище «срібного підприємництва», а нові виклики, пов'язані з війною, лише починають відображатися у наукових працях. Це зумовлює потребу у подальших дослідженнях, що інтегруватимуть український і міжнародний досвід та обґрунтовуватимуть інклюзивне підприємництво як ключовий драйвер стійкої зайнятості в умовах демографічної кризи.

**Виклад основного матеріалу.** Становлення інклюзивної економіки в Україні відбувається за складних демографічних та економічних умов. Населення скорочується і старіє: з 45,2 млн осіб у 2013 р. до близько 41 млн на початок 2022 р., при цьому щороку від 2 до 3 млн громадян виїжджають на заробітки за кордон, що призводить до втрати людського капіталу й зниження трудового потенціалу [10]. У 2016–2019 рр. економіка демонструвала помірне зростання ВВП на рівні 2–3% на рік, проте цей розвиток не супроводжувався належним створенням робочих місць. ВВП на душу населення у 2019 р. становив лише ~ 3700 дол. США, що підкреслювало значний розрив із розвиненими

країнами. Пандемія COVID-19 у 2020 р. поглибила кризу (–4% ВВП), а у 2021 р. відбулося часткове відновлення (+3,4%). Однак повномасштабна війна 2022 р. спричинила безпрецедентний шок: ВВП скоротився на 29,1%, інфраструктурні збитки перевищили 400 млрд. дол. США, а промисловість і аграрний сектор зазнали масштабних втрат [12].

Соціальні наслідки виявилися критичними: рівень бідності зріс із 18% у 2021 р. до 24,1% у 2022 р., тобто понад 7 млн осіб додатково опинилися за межею бідності. Нерівність доходів поглибилася (коефіцієнт Джині зріс із 0,26 до 0,28–0,30), що найбільше позначилося на вразливих категоріях - багатодітних сім'ях, переселенцях і тих, хто втратив роботу чи годувальника. Ринок праці зазнав структурних зрушень: безробіття у 2022 р. сягнуло 21–25% (найвищий показник із 2010 р.) [2; 13]. У 2023 р. ситуація дещо поліпшилася: середній рівень безробіття знизився до 17,4%, а за прогнозами уряду та НБУ у 2024–2025 рр. очікується поступове скорочення до 17–20% [11]. Попри позитивну тенденцію, показники суттєво перевищують довоєнний рівень (~9% у 2019 р.). Характерною ознакою стало поєднання масового безробіття з нестачею кадрів у низці галузей через мобілізацію й трудову міграцію [3, 6]. Так, у 2022 р. при понад 1 млн безробітних роботодавці заявили лише 400 тис. вакансій, переважно в переробній промисловості (20%), агросекторі (17%) і торгівлі (14%), тоді як у 2018 р. найбільший попит припадав на промисловість (31%) і транспорт (11%) [10, 11]. Це відображає бойові втрати підприємств, сезонні фактори й міграцію бізнесу до безпечніших західних регіонів.

Для систематизації зовнішніх чинників, що впливають на інклюзивний розвиток ринку праці, проведено PEST-аналіз (табл. 1).

У дослідженні замість традиційного SWOT-обстеження застосовано PEST-аналіз як інструмент системної оцінки зовнішніх чинників, що визначають інклюзивність ринку праці. PEST-аналіз висвітлив, що інклюзивний розвиток ринку праці України стикається з суттєвими викликами, породженими війною та структурними диспропорціями. Політично держава демонструє волю до розв'язання проблем (запуск компенсацій, удосконалення законів), однак ефективність цих заходів залежить від економічних реалій. Економічні фактори наразі двоїсті: з одного боку, війна підірвала ринок праці, з іншого – відновлення економіки створює попит на кадри, що відкриває «вікно можливостей» для інклюзії. Соціальні аспекти вказують на необхідність інтеграції значних груп населення (інвалідів, переселенців, ветеранів, молоді) у трудову сферу.

Особливу роль у цьому процесі відіграє розвиток інклюзивного підприємництва як механізму створення робочих місць для зазначених категорій. Без вирішення цих питань інклюзивне зростання неможливе. Технологічні тенденції здебільшого сприяють інклюзії (надаючи гнучкі формати роботи і нові засоби адаптації), але вимагають інвестицій у навчання і доступність, щоб уразливі групи могли скористатися плодами цифрової економіки. Загалом, PEST-аналіз підтвердив, що для забезпечення інклюзивного зростання потрібен комплексний підхід: поєднання сильної державної політики, сприятливого економічного підґрунтя, подолання соціальних бар'єрів та використання технологій для розширення можливостей зайнятості.

Після шокowego впливу 2022 р. упродовж 2023 р. зафіксовано ознаки поживлення на ринку праці: спостерігається помірне зниження рівня безробіття та розширення пропозиції вакансій [2,7]. Водночас зберігається виразний структурний дисбаланс - дефіцит кадрів у низці секторів поєднується з надлишковою пропозицією робочої сили в інших, що свідчить про нерівномірність відновлення галузей і регіонів.

Таблиця 1. PEST-аналіз інклюзивного розвитку ринку праці України

| Інституційні чинники                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  | Економічні чинники                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       | Соціальні чинники                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          | Технологічні чинники                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <p>1. Державні програми підтримки зайнятості вразливих груп (компенсації роботодавцям за працевлаштування осіб з інвалідністю, ВПО тощо) активно впроваджуються урядом.</p> <p>2. Законодавчі ініціативи на захист прав осіб з інвалідністю на працю (ухвалення закону № 5344-д у 2023 р. щодо забезпечення прав осіб з інвалідністю на працю) розширюють правову базу інклюзивності.</p> <p>3. Євроінтеграційний курс зобов'язує Україну наближувати трудове законодавство до практик ЄС (забезпечення безбар'єрності, недискримінації на ринку праці).</p> <p>4. Війна стимулювала державу посилити соціально-трудова політику: розроблено проекти з МОП та ЄС для підтримки зайнятості в регіонах, постраждалих від конфлікту.</p> | <p>1. Військова агресія спричинила різке скорочення економічної активності у 2022 р., що призвело до стрибка безробіття (&gt;20% за оцінками). У 2023–2024 рр. економіка почала відновлюватися, зростає попит на робочу силу, що поступово знижує рівень безробіття.</p> <p>2. Структурні диспропорції: гострий дефіцит кадрів у певних галузях та регіонах поряд із наявним безробіттям. Мобілізація та масова міграція за кордон призвели до скорочення працездатного населення всередині країни.</p> <p>3. Збільшення бюджетних витрат на програми зайнятості (≈17 млрд грн на рік) підтримує створення робочих місць навіть в умовах воєнного спаду. Відносна стабілізація макроекономічної ситуації у 2023–2024 рр. закладає основу для інклюзивного зростання.</p> | <p>1. Демографічні зміни та війна загострили соціальні виклики: число осіб з інвалідністю зросло (до ~2,7 млн. осіб у 2022 р.) за рахунок поранень військових і цивільних. Внутрішньо переміщені особи (близько 5 млн. осіб) опинилися поза постійною роботою, що вимагає інтеграції їх на нових місцевих ринках праці.</p> <p>2. Низька зайнятість вразливих груп: лише ~15–18% людей з інвалідністю працевлаштовані (найнижчий показник в Європі); молодь до 25 років стикається з удвічі вищим безробіттям, ніж у середньому по країні. Зберігаються упередження та стереотипи серед роботодавців щодо найму людей з інвалідністю, що гальмує інклюзію.</p> <p>3. Соціальні ініціативи бізнесу і громади посилюються: створено фонд «Бізнес без бар'єрів», окремі компанії (банки, IT-сектор) впроваджують політику різноманіття і безбар'єрності, відзначаючись нагородами за інклюзивні практики.</p> | <p>1. Розвиток технологій сприяє появі нових можливостей зайнятості для осіб з інвалідністю. Поширення дистанційної роботи та цифрових платформ дозволяє працювати незалежно від фізичних бар'єрів (у 2024 р. частка українців, які вважають віддалену роботу важливою, зросла з 33% до 45%).</p> <p>2. Удосконалюються технічні засоби адаптації робочих місць: від спеціалізованих меблів до комп'ютерів із технологіями доступності, витрати на які компенсуються державою підприємцям[29].</p> <p>3. Державна служба зайнятості цифровізує послуги: діє Єдиний портал вакансій та мобільний додаток, що дозволяють особам з інвалідністю шукати роботу онлайн[30]. Автоматизовано обмін даними між Фондом соцзахисту інвалідів і центрами зайнятості для підбору вакансій.</p> <p>4. Інновації четвертої промислової революції (автоматизація, IT) поступово змінюють структуру ринку праці. Зростає попит на висококваліфіковані цифрові навички, що відкриває нові ніші зайнятості для всіх верств населення за умови відповідної перекваліфікації.</p> |

Джерела: Складено автором на основі [2,7,11,14,15]

У відповідь на ці зрушення активізувалося залучення до раніше нетипових видів діяльності жінок, молоді та працівників старших вікових груп, що можна розглядати як позитивну динаміку з позицій інклюзивності зайнятості [3,11]. Водночас невідповідність навичок залишається системною проблемою: суттєва частка безробітних не може реалізувати працевлаштування через нестачу релевантних компетентностей, тоді як програми професійного навчання й перекваліфікації потребують додаткового часу й ресурсного забезпечення для досягнення відчутного ефекту [16].

З метою пом'якшення дисбалансів на ринку праці Уряд реалізує комплекс активних заходів політики зайнятості. По-перше, функціонують програми підтримки підприємництва, зокрема ініціатива «єРобота» (мікрогранти до 250 тис. грн за умови створення нових робочих місць); станом на кінець 2022 р. понад 3000 отримувачів таких грантів задекларували формування орієнтовно ~8 тис. робочих місць, що свідчить про помітний мультиплікативний ефект інструменту на локальну зайнятість. По-друге, запроваджено компенсації роботодавцям за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб (6500–6700 грн на місяць протягом визначеного періоду), завдяки чому лише у 2022 р. було працевлаштовано близько 18 тис. переселенців [16,19]. По-третє, розширено практику громадських і тимчасових робіт як інструменту швидкого повернення безробітних до економічної активності: у 2022 р. до оплачуваних громадських робіт (допомога людям з інвалідністю та особам похилого віку, благоустрій, відбудовчі заходи) залучено приблизно 28 тис. осіб, а ще ~4 тис. взяли участь у проєкті «Армія відновлення», спрямованому на укріплення оборони та ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій [5,11].

Для інтегральної оцінки фінансового підкріплення зазначених інструментів у Таблиці 2 наведено обсяги соціальних видатків на програми зайнятості та працевлаштування у 2022–2025 рр., що дозволяє зіставити масштаб бюджетної підтримки з очікуваними ринковими результатами.

У таблиці 2 узагальнено фінансові показники Фонду соціального страхування на випадок безробіття за 2023–2024 рр. Попри воєнний тиск на бюджет, політика зайнятості зберігає пріоритетність: у 2023 р. на виплати та програми працевлаштування спрямовано близько 17 млрд грн, що повністю покрило потреби Фонду [11,14]. Водночас спостерігається переорієнтація політики у бік активних заходів: якщо раніше домінували пасивні виплати, то тепер значна частина ресурсів інвестується у створення робочих місць. Зокрема, фінансування мікрогрантів «єРобота» зросло з 1,8 млрд. грн. у 2023 р. до 5,5 млрд. грн. у 2024 р.. Діють і цільові компенсації роботодавцям, завдяки яким лише за серпень 2023 – березень 2024 р. працевлаштовано 267 осіб з інвалідністю та близько 1300 вимушено переміщених осіб. У 2024 р. на активні заходи передбачено близько 6,3 млрд. грн. - уперше сума, співставна з витратами на допомогу по безробіттю [2,6,11,12]. Це означає перехід від моделі утримання безробітних до активного стимулювання праці, що відповідає практикам ЄС і МОП. Фінансова спроможність політики підтримується очікуваним профіцитом Фонду на 2025 р. (~5 млрд. грн.), який планується спрямувати до Пенсійного фонду [19].

Таблиця 2. Обсяг соціальних видатків на програми зайнятості та працевлаштування (2023–2024 рр.)

| Рік           | Загальні видатки на сприяння зайнятості | У тому числі: матеріальне забезпечення безробітних                                                                                 | Активні програми сприяння зайнятості                                                                                                                                                                                                                                 |
|---------------|-----------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 2022          | 17,60 млрд. грн.                        | 14,51 млрд. грн. – допомога по безробіттю, соціальні послуги та заходи сприяння зайнятості (агрегована стаття бюджету)             | ≈1,76 млрд. грн. з них 1,56 млрд. грн. – гранти проєкту «єРобота» (2530 отримувачів у 2022 р.); ~0,20 млрд. грн. – компенсації роботодавцям за працевлаштування ВПО; решта - інші активні заходи (профнавчання, громадські роботи тощо, у звіті не виділені окремо). |
| 2023          | 16,98 млрд. грн.                        | 11,86 млрд. грн. – допомога по безробіттю, оплата навчальних курсів, програми громадських робіт                                    | 5,12 млрд. грн. з них: 1,8 млрд. грн. на мікрогранти «єРобота» для малого бізнесу; ~0,13 млрд. грн. на компенсації за облаштування 2000 інклюзивних робочих місць; решта – компенсації зарплат ВПО, підтримка підприємців тощо.                                      |
| 2024 (бюджет) | 17,0 млрд. грн. (затверджено бюджет)    | ~10,7 млрд. грн. – виплати допомоги по безробіттю (очікуване скорочення через зменшення безробітних)                               | ~6,3 млрд. грн. – розширене фінансування активних заходів. З них: 5,5 млрд. грн. на мікрогранти та бізнес-підтримку (зростання програми); ~0,8 млрд. грн. – на компенсації роботодавцям, професійне навчання безробітних, інтеграцію ВПО тощо.                       |
| 2025 (план)   | 17,03 млрд. грн. (затверджений бюджет)  | 6,32 млрд. грн. – матеріальне забезпечення на випадок безробіття, соціальні послуги та заходи сприяння зайнятості (зведена стаття) | 6,75 млрд. грн. – мікрогранти та гранти на створення/розвиток бізнесу й переробних виробництв (окрема стаття бюджету). Інші активні інструменти (компенсації роботодавцям, профнавчання) фінансуються в межах зведеної статті та не мають окремого рядка.            |

Джерела: Складено автором на основі [3,5,11,14,16,18,19]

На макрорівні головними викликами інклюзивного зростання залишаються: відновлення економіки з одночасним скороченням бідності, створення робочих місць попри втрати виробництва, подолання структурного безробіття шляхом перепідготовки кадрів, підтримка постраждалих регіонів та інтеграція вразливих груп - ветеранів, осіб з інвалідністю й переселенців - у тому числі через розвиток інклюзивного підприємництва.

Особливо важливим аспектом інклюзивного розвитку є зайнятість осіб з інвалідністю, які належать до найбільш уразливих категорій населення. Ця група стикається з численними бар'єрами на ринку праці - від фізичної недоступності робочих місць і транспорту до кваліфікаційних обмежень, інформаційного дефіциту та поширених соціальних стереотипів. Водночас їхня ефективна інтеграція має значний соціально-економічний ефект: зменшується навантаження на систему соціального захисту, підвищуються доходи та

можливості самореалізації самих осіб з інвалідністю, а бізнес отримує мотивованих працівників, що посилює трудовий потенціал економіки.

В Україні нормативно-правові засади працевлаштування цієї категорії населення сформовані ще на початку 1990-х років. Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» (1991 р., № 875-ХІІ) гарантує рівні права на працю та зобов'язує роботодавців створювати спеціальні робочі місця. Згідно зі ст. 19, підприємства з чисельністю понад 25 осіб повинні забезпечити 4% робочих місць для осіб з інвалідністю, а у випадку 8–25 працівників - принаймні одне робоче місце [13]. За невиконання квоти передбачено адміністративно-господарські санкції у вигляді відрахувань до Фонду соціального захисту інвалідів.

Динаміка 2019–2023 рр. підтверджує обмежену результативність квот і стимулів: кількість працевлаштованих осіб з інвалідністю на підприємствах скоротилася з 431,4 до 403,5 тис. осіб (–6,5%), тоді як загальна чисельність осіб з інвалідністю зросла з 2 659,7 до 2 721,7 тис. осіб (+2,3%). Відносний показник знизився з 162,2 до 148,3 працівника на 1000 осіб (–8,6%; тобто близько 1 480–1 620 на 10 тис. осіб), із найпомітнішими просіданнями у 2020 (–4,0% р/р за абсолютном; –5,5% за охопленням) та 2022 (–3,7%; –3,8%), коротким відновленням у 2021 (+1,1%; +0,3%) і фактичною стагнацією у 2023 (+0,1%; +0,3%) [11,13,15].

Отже, рівень офіційної зайнятості тримається біля ~15% і в умовах війни та структурних бар'єрів не демонструє проривів; поглиблюються регіональні диспропорції між промисловими центрами та периферійними/сільськими територіями. Висновок: потрібне зміщення акценту з формального виконання нормативу на адресні активні заходи, підтримку МСП та віддалених/гнучких форм праці, щоб підвищити реальне охоплення зайнятстю. Війна ще більше поглибила цю нерівність, оскільки на тимчасово окупованих та прифронтових територіях економічна активність зупинилася, а багато людей з інвалідністю перемістилися до інших областей, де стикаються з конкуренцією на ринку праці.

Окрім регіональних диспропорцій, істотно різняться і доступність роботи для осіб з інвалідністю залежно від галузі економіки. У Таблиці 3 показано розподіл вакансій за видами економічної діяльності та оцінку їх потенційної доступності для осіб з інвалідністю.

Розподіл вакансій за секторами економіки демонструє істотну нерівномірність можливостей працевлаштування осіб з інвалідністю. Найбільший інклюзивний потенціал мають сфери освіти, охорони здоров'я та соціальних послуг, де поширені посади педагогічного, консультативного чи адміністративного характеру [64]. Відносно сприятливими залишаються офісно-адміністративні професії та роздрібна торгівля завдяки адаптації робочих місць (касові пункти, дистанційні оператори). Натомість промисловість, будівництво та аграрний сектор практично закриті для працівників з інвалідністю через складні умови праці та високі вимоги до фізичного стану. Загалом український ринок вакансій досі не можна вважати інклюзивним: лише близько 6% оголошень прямо адресовані цій категорії [15], що свідчить про поєднання об'єктивних і суб'єктивних бар'єрів, зокрема упереджень роботодавців.

Зосередження «інклюзивних» вакансій у соціально орієнтованих секторах відповідає державним пріоритетам розвитку безбар'єрного середовища. Водночас низька участь осіб з інвалідністю в промисловості та будівництві суттєво обмежує їхні шанси на працевлаштування і частково пояснює високий рівень безробіття серед цієї групи. Аналіз

структури вакансій дозволяє визначити «вузькі місця» інклюзії та сфери, де політика зайнятості має бути найбільш активною.

Таблиця 3. Розподіл вакансій за видами економічної діяльності та доступність для осіб з інвалідністю

| Галузь економіки                                                              | Частка вакансій                                                       | Доступність для осіб з інвалідністю                                                                                                                                                                                                                                                          |
|-------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Освіта, охорона здоров'я, соціальна робота                                    | Значна (бюджетна сфера активно шукає кадри)                           | <b>Висока</b> – значна частка вакансій може бути укомплектована працівниками з інвалідністю (посади викладачів, консультантів, соціальних працівників адаптовані).                                                                                                                           |
| Адміністративне та допоміжне обслуговування (офісні посади, call-центри тощо) | Помірна                                                               | <b>Висока</b> – багато офісних посад не вимагають фізичної роботи, роботодавці готові наймати фахівців з інвалідністю (зокрема на дистанційну роботу).                                                                                                                                       |
| Оптова та роздрібна торгівля, послуги (продажі, клієнтський сервіс)           | Найбільша частка вакансій на ринку (торговельні мережі, сфера послуг) | <b>Середня</b> – певні ролі (касири, адміністратори, оператори кол-центрів) доступні для людей з інвалідністю, однак інші (вантажники, офіціанти) потребують фізичного навантаження. Лише близько 6% усіх оголошень про роботу прямо вказують на готовність взяти працівника з інвалідністю. |
| Промисловість і будівництво (виробничі спеціальності, монтажники тощо)        | Значна (близько 15–20% вакансій)                                      | <b>Низька</b> – переважають фізично складні роботи, небезпечні умови, через що частка інклюзивних вакансій тут мінімальна. Адаптовані робочі місця на виробництві поодинокі, такі вакансії зустрічаються рідко.                                                                              |
| Сільське господарство (аграрні роботи)                                        | Невелика (сезонний попит, ~5% вакансій)                               | <b>Низька</b> – більшість робіт потребує фізичного здоров'я та перебування в польових умовах; можливості працевлаштування інвалідів обмежені (окрім хіба що адміністративних посад у агропідприємствах).                                                                                     |

Джерела: Складено автором на основі [1,3,4,6,9,10,16]

Серед основних бар'єрів дослідники виділяють: фізичну недоступність робочих місць і транспорту, невідповідність кваліфікацій вимогам ринку, стереотипи роботодавців (зокрема «працевлаштування на папері»), брак інформації про програми підтримки та медико-психологічні обмеження. Держава намагається долати ці проблеми через систему квот, фінансування спеціальних робочих місць і програм професійної реабілітації. Служба зайнятості реалізує спеціальні ініціативи й консультує роботодавців, а принцип *розумної інтеграції* поступово запроваджується у практику. У 2021 р. ухвалено Національну стратегію безбар'єрного простору до 2030 р. [17], яка передбачає розвиток інклюзивної інфраструктури, підтримку соціального підприємництва та розширення освітніх можливостей.

Бізнес-середовище також починає усвідомлювати цінність кадрової різноманітності: низка великих, особливо міжнародних компаній, упроваджує політики різноманітності та інклюзії, бере участь у ярмарках вакансій для людей з інвалідністю та співпрацює з громадськими організаціями. Втім, такі приклади поки поодинокі. Таким чином, інтеграція

осіб з інвалідністю у ринок праці просувається повільно. Для прискорення необхідні: підвищення ефективності квотування, спрямування штрафів на створення реальних робочих місць, податкові стимули й гранти для роботодавців, а також масштабування успішних практик. Особливо важливо це у зв'язку з поверненням значної кількості військовослужбовців з інвалідністю, яким слід забезпечити умови перекваліфікації та гідної зайнятості, щоб уникнути їхньої соціальної ізоляції.

**Висновки.** Інклюзивне зростання економіки – це такий формат розвитку, за якого економічний прогрес країни відчують усі громадяни, а не лише окремі групи. Проведене дослідження підтверджує, що в Україні соціальна інклюзивність економічного зростання наразі недостатня, але є критично необхідною умовою успішного відновлення та досягнення довгострокової стійкості.

По-перше, проаналізовано новітні тенденції на ринку праці України. Війна 2022 р. спричинила потужний шок: ВВП упав майже на третину, безробіття зросло до рівня 20–25%, бідність охопила чверть населення. Мільйони людей втратили роботу або виїхали за кордон. Це поставило під загрозу соціальну єдність і вимагає орієнтації економічної політики на відновлення зайнятості. У 2023 р. намітились ознаки пожвавлення ринку праці (безробіття дещо знизилось до ~17%, зросла кількість вакансій), проте зберігається структурний дисбаланс – кадровий голод у деяких галузях при одночасному надлишку робочої сили в інших. Ця ситуація стимулювала залучення жінок, молоді та старших людей до раніше нетипових професій, що є позитивним зрушенням у напрямку інклюзивності.

По-друге, детально розглянуто працевлаштування осіб з інвалідністю як індикатор соціальної інклюзії. Законодавчо в Україні закріплені квоти 4% та рівні права осіб з інвалідністю на працю, проте фактичний рівень їх зайнятості низький і навіть погіршився: частка працевлаштованих серед працездатних інвалідів впала з ~37% у 2018 р. до ~25% у 2023 р.. Основні перепони – фізичні (неприступність), кваліфікаційні (низька конкурентоспроможність на ринку праці), інформаційні та психологічні. Війна збільшила кількість людей з інвалідністю (>3 млн) і водночас створила нові виклики їх інтеграції. Втім, є і можливості: післявоєнна відбудова потребуватиме робочих рук, і за умов адаптації робочих місць люди з інвалідністю можуть зробити вагомий внесок у економіку.

По-третє, оцінено державну політику та ініціативи щодо інклюзивного розвитку. Україна задекларувала курс на безбар'єрне середовище (Стратегія до 2035 р.) запроваджено програми підтримки підприємництва та працевлаштування вразливих категорій (зокрема переселенців, ветеранів). Проте імплементація потребує активізації: важливо забезпечити, щоб задекларовані права реалізувалися на практиці. Необхідна краща координація зусиль різних відомств – економіки, соцполітики, освіти, громадських організацій – у напрямі «інклюзивної відбудови» країни.

Інклюзивний розвиток економіки України вимагає переорієнтації політики зайнятості на активні інструменти. Це передбачає розширення грантових програм для малого бізнесу та самозайнятості з умовою створення робочих місць для вразливих груп, інвестування у перекваліфікацію кадрів під потреби відбудови та залучення міжнародної допомоги для підтримки переселенців і ветеранів. Важливим завданням є реалізація Національної стратегії безбар'єрного простору: адаптація інфраструктури, створення інклюзивних центрів зайнятості, впровадження принципу доступності. Одночасно необхідно стимулювати роботодавців шляхом удосконалення механізму квотування, запровадження

податкових пільг і преференцій для соціальних підприємств та поширення практик корпоративної інклюзивності.

Водночас ключовим пріоритетом має стати розвиток людського капіталу - доступ до освіти та професійної перепідготовки, реформування медико-соціальної експертизи на основі соціальної моделі інвалідності, підтримка асистивних послуг. Необхідно впровадити систему моніторингу показників інклюзивності (бідність, зайнятість уразливих груп, гендерні дисбаланси) та інтегрувати їх у стратегічне планування з регулярною публічною звітністю. Таким чином, інклюзивний розвиток постає не окремим напрямом, а новою парадигмою економічної політики, безальтернативною для повоєнного відновлення України. Його реалізація, зокрема через масштабування інклюзивного підприємництва, стане запорукою економічного зростання, соціальної єдності та довгострокового добробуту.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. European Commission. EUROPE 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth : Communication from the Commission, COM(2010) 2020 final. Brussels, 03.03.2010. – Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52010DC2020> (дата звернення: 11.02.2025).
2. Рівень безробіття у 2024: як змінився ринок праці [Електронний ресурс] // The Page. – Режим доступу: <https://thepage.ua/ua/news/riven-bezrobittya-u-2024-yak-zminivsyia-rinok-praci> (дата звернення: 14.03.2025).
3. Огляд практик залучення на ринок праці осіб з інвалідністю (1–12 січня 2025 р.) [Електронний ресурс] // Конфедерація роботодавців України. – Режим доступу: <https://employers.org.ua/media/DisEmp20250112.pdf> (дата звернення: 15.03.2025).
4. Єрмак С. О. Дескриптивні характеристики інклюзивного зростання як інноваційного вектора соціально-економічного розвитку країни // Проблеми економіки. – 2017. – № 4. – С. 16–23.
5. Іртицева І. О., Крамаренко І. С., Клопов І. М. Оцінка рівня сталого інклюзивного розвитку України // Modern Development Economics and Society (MDES). – 2023. – Вип. 5. – С. 18–29.
6. Жуковська А. Ю. Інклюзивне підприємництво: зарубіжний досвід та вітчизняні перспективи // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Західноукраїнський національний університет). – 2021. – С. 43–46.
7. Лопатинський Ю. М. Розвиток малого та середнього інклюзивного підприємництва // Ефективна економіка. – 2023. – № 7. – DOI: 10.32702/2307-2105.2023.7.2.
8. Смелянов В. М., Коваленко І. І., Гончарова Н. В. Проектування моделі інклюзивного розвитку національної економіки за методом форсайту // Public Administration and Regional Development. – 2021. – № 2. – С. 408–432.
9. Ukraine – World Bank Gender Data Portal [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://genderdata.worldbank.org/en/economies/ukraine> (дата звернення: 19.03.2025).
10. Понад 80% фахівців з інвалідністю в Україні не мають роботи [Електронний ресурс] // Львівський обласний центр зайнятості. – Режим доступу: <https://lviv.dcz.gov.ua/publikaciya/ponad-80-fahivciv-z-invalidnistyu-v-ukrayini-ne-mayut-roboty> (дата звернення: 02.04.2025).
11. Державна служба статистики України – Зайнятість осіб з інвалідністю (статистичні дані) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 04.04.2025).
12. Соціальні виплати 2023: який бюджет заклали на виплати по безробіттю [Електронний ресурс] // Економіка 24 (24tv.ua). – Режим доступу: [https://24tv.ua/economy/sotsialni-viplati-2023-yakiy-byudzheth-zaklali-na-viplati-po-bezrobittu\\_n2247342](https://24tv.ua/economy/sotsialni-viplati-2023-yakiy-byudzheth-zaklali-na-viplati-po-bezrobittu_n2247342) (дата звернення: 15.04.2025).
13. В Україні працевлаштовані тільки 15–18% людей з інвалідністю – експертка [Електронний ресурс] // Укрінформ. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3961915-v-ukraini-pracevlastovani-tilki-1518-ludej-z-invalidnistu-ekspertka.html> (дата звернення: 15.04.2025).

14. Сприяння зайнятості та створенню робочих місць для осіб з інвалідністю [Електронний ресурс] // Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю. – Режим доступу: <https://www.ispf.gov.ua/diyalnist/robotodavcyam/spriyannya-zajnyatosti-ta-stvorennnyu-rm-dlya-osib-z-invalidnistyu> (дата звернення: 19.04.2025).

15. Працевлаштування ветеранів: що показав аналіз українського законодавства та дослідження [Електронний ресурс] // Український ветеранський фонд, 02.07.2024. – Режим доступу: <https://veteranfund.com.ua/2024/07/02/pratsevlashtuvannia-veteraniv-shcho-pokazav-analiz-ukrainskoho-zakonodavstva-ta-doslidzhennia/> (дата звернення: 20.04.2025).

16. Держбюджет 2024: ключові статті доходів і видатків [Електронний ресурс] // Економічна правда, 26.09.2023. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/09/26/704763/> (дата звернення: 20.04.2025).

17. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 № 366-р (із змінами). База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/366-2021-%D1%80> (дата звернення: 25.04.2025).

18. Україна розширить програми зайнятості та спрямує на них цьогоріч 6,3 млрд грн [Електронний ресурс] // Фінансовий клуб (FinClub), 16.01.2024. – Режим доступу: <https://finclub.net/news/ukraina-rozshyryt-prohramy-zainiatosti-ta-spramuie-na-nykh-tsohorich-6-3-mlrd-hrn.html> (дата звернення: 26.04.2025).

19. Бюджети Пенсійного фонду та Фонду соцстрахування на випадок безробіття у 2025 році [Електронний ресурс] // Житомир Щодня, 19.09.2024. – Режим доступу: <https://daily.zt.ua/2024/09/19/biudzhety-pensiynoho-fondu-ta-fondu-zahalnoobov-iazkovoho-derzhavnoho-sotsialnoho-strakhuvannia-na-vypadok-bezrobittia-u-2025-rotsi/> (дата звернення: 15.05.2025)

## REFERENCES

1. European Commission. (2010, March 3). *Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth* (COM(2010) 2020 final). Brussels. Retrieved February 11, 2025, from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52010DC2020>
2. The Page. (n.d.). *Riven bezrobittia u 2024: yak zminyvsia rynok pratsi* [in Ukrainian]. Retrieved March 14, 2025, from <https://thepage.ua/ua/news/riven-bezrobittia-u-2024-yak-zminivsyia-rinok-praci>
3. Konfederatsiia robotodavtsiv Ukrainy. (2025, January 1–12). *Ohliad praktyk zaluchennia na rynok pratsi osib z invalidnistiu (1–12 sichnia 2025 r.)* [PDF; in Ukrainian]. Retrieved March 15, 2025, from <https://employers.org.ua/media/DisEmp20250112.pdf>
4. Yermak, S. O. (2017). Deskryptyvnii kharakterystyky inkliuzyvnogo zrostantia yak innovatsiinoho vektora sotsialno-ekonomichnoho rozvytku krainy. *Problemy ekonomiky*, (4), 16–23. [in Ukrainian]
5. Irtysheva, I. O., Kramarenko, I. S., & Klopov, I. M. (2023). Otsinka rivnia staloho inkliuzyvnogo rozvytku Ukrainy. *Modern Development Economics and Society (MDES)*, (5), 18–29. [in Ukrainian]
6. Zhukovska, A. Yu. (2021). Inkliuzyvne pidpriemnytstvo: zarubizhnyi dosvid ta vitchyzniani perspektyvy. In *Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (Zakhidnoukrainskyi natsionalnyi universytet)* (pp. 43–46). [in Ukrainian]
7. Lopatynskyi, Yu. M. (2023). Rozvytok maloho ta serednoho inkliuzyvnogo pidpriemnytstva. *Efektivna ekonomika*, (7). <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.7.2> [in Ukrainian]
8. Yemelianov, V. M., Kovalenko, I. I., & Honcharova, N. V. (2021). Proiektuvannia modeli inkliuzyvnogo rozvytku natsionalnoi ekonomiky za metodom forsaitu. *Public Administration and Regional Development*, (2), 408–432. [in Ukrainian]

9. World Bank. (n.d.). *Ukraine – Gender Data Portal*. Retrieved March 19, 2025, from <https://genderdata.worldbank.org/en/economies/ukraine>
10. Lvivskiy oblasnyi tsentr zainiatosti. (n.d.). *Ponad 80% fakhivtsiv z invalidnistiu v Ukraini ne maiut roboty* [in Ukrainian]. Retrieved April 2, 2025, from <https://lviv.dcz.gov.ua/publikaciya/ponad-80-fahivciv-z-invalidnistyu-v-ukrayini-ne-mayut-roboty>
11. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (n.d.). *Zainiatist osib z invalidnistiu (statystychni dani)* [in Ukrainian]. Retrieved April 4, 2025, from <http://www.ukrstat.gov.ua>
12. Ekonomika 24. (2023). *Sotsialni vyplaty 2023: yakyi biudzheth zaklaly na vyplaty po bezrobittii* [in Ukrainian]. Retrieved April 15, 2025, from [https://24tv.ua/economy/sotsialni-viplati-2023-yakiy-biudzheth-zaklaly-viplati-po-bezrobittu\\_n2247342](https://24tv.ua/economy/sotsialni-viplati-2023-yakiy-biudzheth-zaklaly-viplati-po-bezrobittu_n2247342)
13. Ukrinform. (n.d.). *V Ukraini pratsevlashтовani tilky 15–18% liudei z invalidnistiu – ekspertka* [in Ukrainian]. Retrieved April 15, 2025, from <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3961915-v-ukraini-pratsevlashтовani-tilki-1518-ludei-z-invalidnistu-ekspertka.html>
14. Fond sotsialnoho zakhystu osib z invalidnistiu. (n.d.). *Spriannia zainiatosti ta stvorenniu robochikh mist dlia osib z invalidnistiu* [in Ukrainian]. Retrieved April 19, 2025, from <https://www.ispf.gov.ua/diyalnist/robotodavcyam/spriannia-zajnyatosti-ta-stvorenniu-rm-dlya-osib-z-invalidnistyu>
15. Ukrainskyi veteranskyi fond. (2024, July 2). *Pratsevlashtuvannia veteraniv: shcho pokazav analiz ukrainskoho zakonodavstva ta doslidzhennia* [in Ukrainian]. Retrieved April 20, 2025, from <https://veteranfund.com.ua/2024/07/02/pratsevlashtuvannia-veteraniv-shcho-pokazav-analiz-ukrainskoho-zakonodavstva-ta-doslidzhennia/>
16. Ekonomichna pravda. (2023, September 26). *Derzhbiudzheth 2024: kliuchovi statii dokhodiv i vydatkiv* [in Ukrainian]. Retrieved April 20, 2025, from <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/09/26/704763/>
17. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2021, April 14). *Pro skhvalennia Natsionalnoi stratehii iz stvorennia bezbariernoho prostoru v Ukraini na period do 2030 roku: Rozporiadzhennia No. 366-r (iz zminamy). Verkhovna Rada Ukrainy – Zakonodavstvo Ukrainy*. Retrieved April 25, 2025, from <https://zakon.rada.gov.ua/go/366-2021-%D1%80>
18. FinClub. (2024, January 16). *Ukraina rozshyryt prohramy zainiatosti ta spriamuie na nykh tsohorich 6,3 mlrd hrn* [in Ukrainian]. Retrieved April 26, 2025, from <https://finclub.net/news/ukraina-rozshyryt-prohramy-zainiatosti-ta-spriamuie-na-nykh-tsohorich-6-3-mlrd-hrn.html>
19. Zhytomyr Shchodnia. (2024, September 19). *Biudzhety Pensiinoho fondu ta Fondu zahalnooboviazkovoho derzhavnoho sotsialnoho strakhuvannia na vypadok bezrobittia u 2025 rotsi* [in Ukrainian]. Retrieved May 15, 2025, from <https://daily.zt.ua/2024/09/19/biudzhety-pensiynoho-fondu-ta-fondu-zahalnoobov-iazkovoho-derzhavnoho-sotsialnoho-strakhuvannia-na-vypadok-bezrobittia-u-2025-rotsi/>